

ליברל לאומי בעידן מעמדי

בימים שבהם הלכה הציונות שלובת זרוע עם סוציאליזם ראה ז'בוטינסקי את יסוד הכול ביחיד ובחירותו. תמיכתו של ז'בוטינסקי ברשת ביטחון כלכלית שתספק המדינה התבססה על תפיסה לאומית ועל זיקה אל המקרא

משנתו של ז'בוטינסקי הייתה ועודנה קרקע פורייה למחלוקות פוליטיות. אומנם מקובל לראות בז'בוטינסקי אביו האידיאולוגי של הליכוד (המכנה עצמו "תנועה לאומית-ליברלית"), אלא שעמדותיו של האיש המשקיף מן התמונה על כינוסיה של תנועה זו נתונים לוויכוח; לא-פעם דווקא מבקריה של מדיניות הליכוד סבורים כי הם הנאמנים לדרכו של ז'בוטינסקי. העובדה שישנם רבים, לכל מלוא הקשת הפוליטית, המבקשים להיתלות בהגותו של ז'בוטינסקי – במגוון סוגיות העולות כיום לדיון ציבורי – מעידה על רוחבה ועל מורכבותה. נושאים רבים בה נתונים לדיון. ביניהם התפיסה הדמוקרטית של ז'בוטינסקי, היחס הרצוי לדעתו בין רשויות החוק, ומשנתו החברתית-כלכלית – שבה נדון במאמר זה.

ניתוח משנתו החברתית-כלכלית של ז'בוטינסקי הוא עניין מורכב, כפי שיכול להיווכח כל מעיין בכתביו; במבט ראשון, נדמית משנה זו כמלאת סתירות, וזהו כמובן הבסיס לחילוקי הדעות בדבר טיבה המדויק (ואולי אף להתלבטות האומנם מדובר במשנה שלמה ומגובשת).

עקרון חמש המ"מים של ז'בוטינסקי המתואר ב"הגאולה הסוציאלית" (1934), אחד ממאמריו המפורסמים ביותר (שהוא ליתר דיוק שיחה דמיונית עם סוציאליסט), מעיד לכאורה על תפקיד מכובד מאוד שמועיד ז'בוטינסקי למדינה בכל הנוגע לשמירה על רווחתם החומרית של אזרחיה: "מזון, מעון, מלבוש, מורה, מרפא: חמש פעמים מ'. ביחס לכל אחד מן הצרכים הללו קיים בכל מדינה ובכל תקופה מושג ידוע על מינימום מספיק. וחובתה של המדינה, על פי "תרופתי", צריכה להיות: כל אדם שמודיע שהוא

אריה גרין הוא סטודנט לפילוסופיה, מחשבת ישראל ולימודים הומניסטיים במרכז האקדמי שלם, כתב כלכלי באתר מידה ועובד במשרד המשפטים באגף מדיניות רגולציה.

דורש את 'חמש המ"מ' צריך לקבל אותן".¹

גם העובדה שז'בוטינסקי ראה ברעיון היובל המקראי מופת לתפיסה חברתית ראויה מלמדת לכאורה כי פגיעתו החמורה של רעיון זה בזכות הקניין לא הפריעה לו. שהרי כתב: "רעיון היובל יש לו פנים אחרות לגמרי; טעמו בכך, שמזמן לזמן החברה תחולל בעצמה מהפכה סוציאלית גדולה ויסודית, תשנה את הכול, תיקח מן העשיר את המיותר לו ותיתנהו לעני".² לא בכדי אפוא הגיעה רפאלה בילסקי בן-חור למסקנה כי נטיותיו החברתיות של ז'בוטינסקי הולידו בחזונו מדינת רווחה (תהא תצורתה המדויקת אשר תהא), לצד תמיכתו בחירות כלכלית ברוח הליברליזם הקלאסי.³

אלא שמצויות גם לא מעט דוגמאות הפוכות, המעידות על שאיפותיו של ז'בוטינסקי להגדיל את חירותו של כל אזרח ואזרח: "האדם נועד להיות חופשי. רק במקרים יוצאים-מן-הכלל מותר להופכו לחלק ממנגנון. אומה, עם, הרי הם חברה היכולה במקרה של צורך להיהפך למכונה. לא פעם נחוץ הדבר: עורכים מלחמות ומהפכות כדי להשיג חירות".⁴ מדבריו ניכרת גם השאיפה להקטין את תפקידו של הממשל ככל שניתן: "המוסד היותר בריא ונורמלי והנעים ביותר לכל המלכים הוא 'מדינת המינימום' כלומר מדינה הפועלת רק במקרה של נחיצות ממשית".⁵ ואכן, דניאל גלילי טען – בניגוד לבילסקי – כי משנתו הכלכלית של ז'בוטינסקי נוטה לליברליזם באופן מובהק יותר, וכי שאיפתו האולטימטיבית היא ליברליזציה כלכלית מלאה ללא מגבלות.⁶ חוקרים נוספים טענו שלל טענות-ביניים בניסיון להסביר את הסתירות המצויות לכאורה במשנתו החברתית-כלכלית של ז'בוטינסקי: כך לדוגמה טען יעקב שביט כי שאיפתו של ז'בוטינסקי הייתה חברת מופת אידיאלית, אלא שהניסיון לממש שאיפה זו נדחקה מפאת "תקופת הבניין".⁷

במאמר זה אטוש את ניסיון השיבוץ של ז'בוטינסקי באחת מן הקטגוריות השגורות בימינו; תחת זאת, אבקש לאפיין את תפיסתו הפילוסופית-פוליטית מתוך עצמה ולמקמה בהקשר ההגותי הראוי (של תקופתו ושל חייו האישיים) באמצעות עיון זהיר בדבריו ומיפוי הנסיבות שבהן נאמרו. יודגש כי אינני מתיימר ליישב את הסתירות באופן מלא אלא להסבירן לאור השקפתו הלאומית-ליברלית של ז'בוטינסקי; להבנתי, האלמנטים השונים בהגותו אינם אלא ביטויים לשורשים התפיסתיים השונים שמהם ינק ושבהם אחז לאורך כל שנות חייו, והם היוצרים את המתח המובנה בהגותו.

טִפְּהַ כְּמוֹ צֶלֶב קוֹרֵס

זאב ולדימיר ז'בוטינסקי נולד ב-17 באוקטובר 1880 באודסה, ונפטר ב-4 באוגוסט 1940 בארצות הברית, במחנה בית"ר סמוך לניו-יורק. ז'בוטינסקי היה אדם ברוך כישרונות: נוסף על היותו מנהיג ציוני בולט, מייסדו של זרם מרכזי בתנועה הציונית וממקימי הגדודים העבריים, היה ז'בוטינסקי גם סופר מוערך ונחשב (בייחוד בשפה

הרוסית), משורר, מחזאי, פובליציסט ונואם-בחסד. מרחב פעילותו הגדול מעיד על אישיותו המורכבת, רבת הפנים ורבת הסתירות: הוא היה איש של עשייה פוליטית-פרקטית מחד-גיסא ושל רוממות השירה ואומנות התרגום הפיזי מאידך-גיסא.

ימי ילדותו של ז'בוטינסקי עברו עליו בדלות ובמחסור: בהיותו בן שש נפטר אביו, ואובדן זה גרר עמו גם קשיים כלכליים; אִמו נאלצה לגדל את ילדיה בגפה, בעוני גובר והולך.⁸ ייתכן כי לחוויית המחסור האישית של ז'בוטינסקי הייתה השפעה מסוימת על תפיסתו החברתית-כלכלית ועל שאיפתו לחסל את הדלות במסגרת המדינה היהודית; ברם, ז'בוטינסקי מעולם לא הביע תרעומת, ביקורת או האשמה בנוגע לעוני שחוה בילדותו – לא כלפי אִמו שאותה העריץ, ולא כלפי המעמד הבורגני (למעט תקופה סטודנטיאלית קצרה, כפי שנראה בהמשך).

אף שאודסה הייתה אז חלק מרוסיה הצארית, שררה בה אווירה קוסמופוליטית: הייתה זו עיר נמל חשובה, מרכז של תרבות והשכלה ומוקד של מחשבה ציונית, ופעלו בה בין היתר יוסף קלוזנר, חיים נחמן ביאליק ואחד העם. דומה כי נעוריו בעיר כאודסה גרמו לז'בוטינסקי להתעניין בשפות שונות ובתרבויות מגוונות: כבר כתלמיד בית ספר שלט היטב ביידיש, באנגלית, בגרמנית ובצרפתית, והיה לו ידע בסיסי גם באיטלקית, בלטינית, ביוונית ובאספרנטו; ומגיל צעיר שלח ידו בכתיבת שירים ובתרגום. בטרם השלים את חוק לימודיו בגימנסיה, בשנת 1898, נסע לברן שבשווייץ כדי ללמוד בה וכדי לכתוב בעבור העיתון 'אודסקי ליסטוק'. בדרכו מאודסה לברן התוודע לראשונה לחיי היהודים המסורתיים בפודוליה ובגליציה, שאליהם הגיב בעצב; "הזהו עמנו?" שאל.⁹

האווירה בברן שבשווייץ, שבה החל את חייו הסטודנטיאליים, הייתה לפי עדותו רציונליסטית, פוליטית וסגפנית; ז'בוטינסקי הצעיר התוודע בה לראשונה לוויכוחים פוליטיים ערניים ורוחשים, ובמסגרת הקהילה הסטודנטיאלית הרוסית בברן נשא גם את נאומו הראשון. זמן לא רב לאחר מכן עקר הסטודנט הצעיר לרומא, שבה התוודע לפולמוס המרקסיות – הפולמוס שהתרחש באותה עת בין הוגים ניאוקאנטיאנים, ליברלים ובורגנים, לבין הוגים מרקסיסטים-הגליאנים.¹⁰ למן אותה עת החל ז'בוטינסקי לעיין בשאלות הנוגעות לטבע האדם ולפילוסופיה הפוליטית-כלכלית הקשורה להן, וגילה חיבה דווקא לסוציאליזם הרדיקלי שהונהג בקמפוס האיטלקי בידי מורו הנערץ אנריקו פרי.¹¹ אלא שעד מהרה מיתן ז'בוטינסקי את השקפותיו, בין היתר בעקבות הפטריוטיזם שהתפרץ באיטליה באותה תקופה ושכנע אותו כי המוצא האתני מחבר בין אנשים באופן עמוק יותר מן ההזדהות המעמדית; למעשה, רק כעבור שנים אחדות, בין 1902 ל-1903, עם חזרתו לאודסה, גיבש ז'בוטינסקי את תפיסתו הלאומית באופן סופי.¹²

כך או כך, בימי נעוריים אלה תפיסתו הלאומית של ז'בוטינסקי לא סתרה את העמדות

הסוציאליסטיות שאימץ בלימודיו, וחלק מכתביו מתקופה זו מכילים דברים שאין למצוא בכתיבתו המאוחרת. כך לדוגמה כתב בשלהי 1906:

אני נמנה על המאמינים כי יש ניגוד לא־ישיב וגובר־תמיד בין האינטרסים של המעסיק והפועל; כי הפתרון היחיד והלא־נמנע של ניגוד זה הוא סוציאליזציה של אמצעי הייצור; כי הכלי הטבעי לשינוי ערכים זה הוא הפרולטריון התעשייתי; וכי הדרך לשינוי ערכים זה היא מלחמת מעמדות ותפיסת השלטון המדיני. יחד עם הרוב המכריע של בני גילי מושרשת בי כל כך תפיסה זאת של הבעיה החברתית עד שאין אני מסוגל אורגנית לחשוב על בעיה זאת אחרת.¹³

מן האמור עתה אנו עשויים לחשוב כי ז'בוטינסקי היה סוציאליסט מושבע, מכף רגל ועד ראש; וייתכן שבעמדות כאלו אכן אחז באותה עת. לצד זאת עלינו לזכור כי דברים אלה נכתבו בשנות העשרים לחייו, וחשוב מכך – לפני המהפכה הבולשביקית ששינתה את יחסו לסוציאליזם מן הקצה אל הקצה. "באוניברסיטה היו מוריי אנטוניו לאַברילֶא וֶאֶנְרִיקוֹ פְּרִי", כתב ז'בוטינסקי מאוחר יותר, "ואת האמונה בצדקת המשטר הסוציאליסטי, שהם נטעו בלבי, שמרתי כ'דבר המובן מאליו' עד שנהרסה עד היסוד למראה הניסיון האדום ברוסיה".¹⁴

ואכן, כבר בראשית שנות העשרים של המאה הקודמת גיבש ז'בוטינסקי עמדה מוצקה נגד המרקסיזם, ולמעשה נגד כל סוג של סוציאליזם. התנגדותו הייתה משולשת: ראשית, הוא ביקר את עקרונות היסוד של הסוציאליזם וטען כי הם מובילים לאסון; שנית, הוא מתח ביקורת על הביטוי ההיסטורי הממשי של הסוציאליזם – היינו מעמד הפועלים המודרני – וניסונו לחולל מהפכה; ולבסוף, הוא התנגד לסוציאליזם האוטופי שדגל בחיי שותפות (ברוח הקיבוצים).¹⁵

משלב זה ואילך קשה למצוא קשר ישיר בין נטיותיו האידיאולוגיות של ז'בוטינסקי, כפי שהן מובעות בכתיבתו החברתית־כלכלית, לבין מאורעות חייו; אך בין אם הטיף לאינדיבידואליזם קיצוני, בין אם הביע סנטימנטים קולקטיביסטיים ברוח מדינת הרווחה, לסוציאליזם עצמו לא שב ז'בוטינסקי. עדות לביעורם המלא של שירי הסוציאליזם מהגותו, לכל הפחות מ־1930 ואילך, יש למצוא בדבריו והחריפים על מלחמת המעמדות:

את הדגל האדום פעם כיבדתי, בהאמיני שמשמעו שוויון. מיום שהסבירו לנו כי משמעו אינו אלא שלטון של קבוצת אנשים אחת על יתר האנושות, הוא טרפה בשבילי ממש כמו צלב הקרס שיש לו בעיניי אותה המשמעות – בנוסח גזעי במקום בנוסח המעמדי.¹⁶

נטייתו המאוחרת־יותר של ז'בוטינסקי לכתיבה קולקטיביסטית (שעליה נעמוד בהמשך) אינה נובעת אפוא משאריות של הגות מרקסיסטית מימיו כסטודנט ברומא ואת שורשיה יש למצוא במקומות אחרים.

ליברליזם קלאסי לצד מטריאליזם פסיכו-היסטורי

נקודת המוצא של ז'בוטינסקי בדבר טבע האדם דומה לזו של הוגי האמנה החברתית, לוק והובס; אף לדעתו היחידה היסודית של הקיום היא היחיד:

בראשית ברא אלוהים את היחיד; כל יחיד הוא מלך השווה לרעהו והרע מלך גם הוא; מוטב שיחטא היחיד כלפי הציבור משתחטא החברה ליחיד. לשם טובתם של היחידים נוצרה החברה, לא להפך.¹⁷

בדברים אלה ניכרים אלמנטים רבים האופייניים לתפיסותיהם של הוגי האמנה החברתית. תחילה, הטענה כי בראשית הציוויליזציה חיו בני האדם כיחידים וכי ייסוד החברה נועד להקל על חיי היחידים. הוא הדין לגבי השוויון בערכו המוסרי של כל אחד מהיחידים ומקורו האלוהי של שוויון הזכויות העקרוני; אף אלה הם רעיונות יסוד במשנתם של הוגי האמנה החברתית, או לכל הפחות של ממשיכיהם האידיאולוגים.

שלוש הזכויות הטבעיות שלהבטחתן נועד השלטון הפוליטי הן (כפי שהגדרין ג'ון לוק) הזכות לחיים, הזכות לחירות והזכות לקניין. לטענת לוק, היות שהשלטון מגביל את החירות של הפרט מעצם טבעו, זכותו לעשות זאת קיימת כל עוד מטרת ההגבלה היא להגן על הפרט מפני פגיעתם של פרטים אחרים. עם רעיונות אלה מזדהה ז'בוטינסקי: "המשפט והממלכה מתבססים אך ורק על החוזה החברתי. זהו חוזה בין מיליארד וחצי מיליארד מלכים שווי זכויות; אין להם ברירה אחרת, כי בלעדי חוזה כזה יתפרץ כל אחד מהם לתוך תחום שלטונו של זולתו".¹⁸ המנדט שניתן למדינה להגביל את חירותו של הפרט מיוסד אפוא על הצורך לאזן בין זכות החירות הנתונה לכל אזרח ואזרח.

עוד קודם שהתפכח לחלוטין מן הרעיון הסוציאליסטי, הגדיר ז'בוטינסקי את עצמו כאוהד נלהב של הליברליזם הקלאסי. כך כתב ב-1905:

רק תמימים מאוד יוכלו לחשוב כי תפקיד זה כבר נסתיים עד תומו וכי ל'ליברליות' הקלאסית לא נותר עוד דבר לעשותו עלי אדמות. להפך, מניח אני כי אין עוד ארץ בעולם שבה הוגשמו במלוא היקפם מיטב ציוויה של הליברליות הקלאסית; ואף מעז אני לחשוב כי לא רק בשנת 1923, אלא אף בשנת 1950 עוד ייאנחו שלושת רבעי העולם התרבותי אנחות של כמיהה אל הגשמתה המלאה של הליברליות הבורגנית האמיתית.¹⁹

הרעיון האינדיבידואלי צמח באופן עצמאי בהגותו של ז'בוטינסקי ללא קשר למסורת היהודית, אך הוא מבוסס (יחד עם עקרון ההגנה על זכויות המיעוטים בדמוקרטיה) גם עליה:

יחיד – זהו המושג העליון ביותר, הערך הגדול ביותר. היחיד הוא היצירה העילאית של הטבע. היחיד נוצר בצלם וכדמות האלוהים... המסורת היהודית מייצגת השקפה זו. היחיד הוא הכול, בכוחו להשיג את התכונות העילאיות ביותר. בכוחו להגיע לכל המעלות של

האלוהות. רק האלמוות הוא המפריד בינו לבין האלוהים... האדם נועד להיות חופשי. רק במקרים יוצאים מן הכלל ניתן להופכו לחלק של מנגנון.²⁰

ברם, אף שז'בוטינסקי רואה באמנה החברתית בסיס לממשל מדיני, אין הוא מגביל את תפקידו של הממשל למימוש האמנה, ובסוגיות מעשיות (כגון מיגור העוני) הוא מגלה גמישות מחשבתית רבה ומאפשר לממשלה לפעול גם במחיר פגיעה בחירותם של אזרחיה. הפשרה בין החירות לבין הניהול הממשלתי היא ההתלבטות המרכזית של ז'בוטינסקי בעניין זה. פתרונו הוא "מדינת המינימום", דהיינו התערבות ממשלתית מינימלית. אכן, גם להבנתו מדובר במושג גמיש:

בהגדרנו מהו 'מינימום' ההתערבות המדינית, דרושה גמישות יתרה. בימי מלחמה או משבר (כלכלי כמדיני) עלול להתעורר צורך בהרחבת המינימום הזה, כשם שחולה מתמסר לשלטון הרופא: לשעת המחלה ולא יותר, ולא 'בכלל'.²¹

ז'בוטינסקי גורס אפוא כי תפקידה של המדינה הוא להוציא את המשק ממשבר כלכלי על ידי התערבות מוגברת – תפיסה שבשנים מאוחרות יותר הפכה רווחת למדי בעקבות הגותו של ג'ון מיינרד קיינס. ייתכן שיש מקום לדון כלפי איזה מצבי משבר אמורים דבריו של ז'בוטינסקי; אך בין כך ובין כך, הדגש המרכזי בדבריו הוא הזמניות של אותה התערבות ממשלתית והחזרה המתבקשת לנורמה הבריאה – נורמת מדינת המינימום.

תפיסתו החברתית-כלכלית של ז'בוטינסקי מתבהרת גם בעקבות הבחנה יסודית המצויה ב'תורת המשק', אחד מחיבוריו החשובים ביותר בתחום החברתי-כלכלי. בחיבור זה מבחין ז'בוטינסקי בין שני סוגי דחפים בסיסיים המצויים באדם: הכורח, הדחפים הנוגעים להישרדותו החומרית של האדם; והמשחק, הדחפים הנוגעים לכל יתר רצונותיו, אלה שהם בבחינת מותרות. גם את דחפי המשחק מחלק ז'בוטינסקי לשניים: דחפים העוסקים בצרכיו החומריים של האדם; ודחפים העוסקים ברצונותיו הרוחניים או הנפשיים. אליבא דז'בוטינסקי, הכורח והמשחק מרכיבים את האדם במידה זהה; אך למשחק – בפרט זה הנפשי והרוחני – ישנה חשיבות מיוחדת משום שהוא המייחד את האדם מיתר בעלי החיים. לדידו, המשחק, הן זה הגופני הן זה הנפשי, הוא מקורה של הקדמה ובהיעדרו היה האדם מפסיק ליצור משעה שמילא את צרכיו ההישרדותיים.

את תורתו על אודות טבע האדם מכנה ז'בוטינסקי 'מטריאליזם פסיכו-היסטורי', והוא מסביר כיצד יש בה אנטיזתה הן להגותו של הגל שביסס את כל ההתנהגות האנושית על אידיאליזם נשגב, הן לזו של מרקס שראה בכל מעשי האדם ביטויים למצבו החומרי:

ההיסטוריה (כך נותנת הדעת) אינה פריו של הגורם האידיוני [=הרעיוני] האחד והיחיד כדעתו של הגל, וגם לא של הגורם החומרי האחד והיחיד כדעתו של מרקס: ההיסטוריה הרי היא פרייה של פעולת הגומלין בין הדחפים היסודיים, הבלתי תלויים זה בזה, (כ) [=כורת] ו-(ש) [=משחק], אשר לשניהם שורשים בטבע האדם במידה שווה. שני הדחפים משתרגים ומשתזרים בכל עת זה בזה, בכל עת פועלים ומגיבים זה על זה; כן קיימת תופעה של גבול ששם שני הגירויים מעורבים ודבוקים זה בזה.²²

ז'בוטינסקי מבהיר כי הגדרתם של הצרכים ההכרחיים גמישה, וככל שהחברה נעשית עשירה יותר גם צרכיו הבסיסיים של האדם משתנים. ההתפתחות הטכנולוגית והקדמה, שכאמור נובעות בראש ובראשונה מהדחף האנושי למותרות, הן ההופכות את מותרות העבר לצרכים הבסיסיים בהווה ובעתיד. במילים אחרות: ז'בוטינסקי סבור כי העוני הוא מושג יחסי, ולכן גם חובותיה של המדינה ביחס למיגורו משתנות על פי הזמן והמקום.

ז'בוטינסקי ממשיך ומאפיין את שני סוגי הדחפים, הכורח והמשחק, וקובע כי לדחף הראשון ישנו אופי מתגונן ואילו לשני יש אופי תוקפני – כלומר אופי אקטיבי, יוזם ופעיל – והוא שואף להרחיב את תחום פעולתו של האדם ושלטונו:

בלי להתאמר כלל בדייקנות מוחלטת, אפשר לומר שהמעשים מן הסוג (כ) הרי הם בעלי אופי של התגוננות: האורגניזם מבקש לו מגן מפני סכנת הכחדה שלמה או חלקית; זהו מין מאבק למען המינימום הביולוגי היסודי של שרידה בחיים. המעשים מן הסוג (ש) הם מעשי תוקפנות; אינם תנאי הכרחי באמת לשרידה... כאן ה'צורך' הוא ממין שונה: זהו הדחף להפיק הרבה מן הכוחות ומן האפשרויות הצפונים באורגניזם, להרחיב את תחום החיים, להשיג מיני סיפוק שאפשר לוותר עליהם בלי סכנת כליה, אלא שיש בהם כדי לתת לאורגניזם תוספת סיפוק מעל למינימום ההכרחי.²³

אבחנה זו שופכת אור על היבט מסוים ביחס לרעיון חמש המ"מים שבו פתחנו: חובתה של המדינה להשלים את צורכיהם הבסיסיים של אזרחיה הנזקקים. אכן, כפי שז'בוטינסקי מציין במפורש באותה שיחה דמיונית, מדובר בעניין פשוט ולא-יקר שאינו קשור כלל בארגון-מחדש של החברה. כך הוא משיב גם לטענתו של הסוציאליסט הסבור שהעניין "יותר מדי ילדותי ופשוט הוא":

כי ה"שאלה הסוציאלית" האמיתית היא פשוטה הרבה יותר משאתה מצייר אותה לעצמך. אתה חושב שתפקידה של הרפורמה הסוציאלית הוא מסובך עד לאין שיעור. צריך להשגיח על כל נקודה בודדת של עשרת האלפים היחסים השונים שבין בני האדם, המעמדות והסיעות. ואני אומר לך שכל זה מיותר הוא בהחלט. למדינה יש רק תפקיד סוציאלי יחיד ומיוחד: לא להתיר שבני האדם ירעבו או יישנו תחת השמיים כשהם יחפים או ערומים. בקצרה, "לבטל את הדלות".²⁴

בעוד הכול עוסקים ברפורמה סוציאלית מקיפה המתמודדת עם פערים ומעמדות,

ז'בוטינסקי משחרר את המדינה מעיסוק בכל אלה ומטיל עליה עניין פשוט ביותר: למנוע מצב שבו ישנם אנשים רעבים ללחם, נטולי מחסה בלילה או עירומים.

הגדרת הצרכים הבסיסיים בעיני ז'בוטינסקי היא קבועה (במובן יחסי כמובן; כאמור גם הבסיס משתנה כאשר הסטנדרט הכללי עולה), בעוד ההתרחבות הכלכלית, המגיע למותרות, היא עניין הגדל ומתרחב כל העת. ממילא, מובן ההיגיון הבסיסי של רעיון חמש המ"מים: השתת מיסים הכרחיים שיפגעו מעט במרחב המותרות של האוכלוסייה האמידה לשם הבטחת תנאי הקיום המינימליים של שכבות האוכלוסייה החלשות ביותר.

אך אגב אורחא למדנו עניין נוסף: ז'בוטינסקי סבור כי השאיפה למותרות, השכלול והקדמה (מה שהיינו מכנים כיום 'הצמיחה של הביקושים') הם ערכים חיוביים; ועל רקע ההגות הסגפנית של התקופה אין זה כלל עניין מובן מאליו. בעיני ז'בוטינסקי, הקדמה המביאה עמה את מנעמי המותרות אינה רעה חולה או סימן לדקדנס כזה או אחר; אדרבה, הקדמה הטכנולוגית והחומרית, הנובעת כאמור מיסוד המשחק שבאדם, היא עדות לבריאותה של החברה ולאופייה התוסס, ומצב כזה נחשב רצוי לדעת ז'בוטינסקי גם מבחינה מוסרית. חברה המגיעה לידי קיפאון, חברה שאינה מפתחת ויוזמת, איננה ממלאת את ייעודה כחברה אנושית ומזניחה את היסוד המהותי לה.

חד-נס: לָבֶן-תָּבֵל וְאִין שְׁנֵי עוֹבָדִים וְעוֹבָדִים

ז'בוטינסקי לא היה הוגה שיטתי; ולשם השלמת תפיסתו החברתית-כלכלית יהא עלינו לפנות לכתביו הפובליציסטיים שבהם מצויה התייחסות מעשית לסוגיות קונקרטריות. להתייחסות כזו ישנו יתרון עצום, שכן תיאוריה פילוסופית, מעמיקה ומקיפה ככל שתהיה, חסרה את המיקוד והקונקרטריות המאפיינים התמודדות עם שאלות מעשיות, כאן ועכשיו.

תחילה עלינו לזכור כי המציאות הפוליטית שעמה התמודד ז'בוטינסקי הייתה שונה מאוד מהמציאות בימינו. ביישוב העברי רווחה אז אווירה סוציאליסטית-קולקטיביסטית, וזו הפכה את תפיסתו הליברלית של ז'בוטינסקי לדעת מיעוט קיצונית-כביכול שבגינה הכתירו אותו רבים כמייצג המעמד הבורגני ודוברם של אנשי העלייה הרביעית והחמישית.

ברוח השיח המעמדי של אותם ימים, יחסם של החלוצים הסוציאליסטים (שהגיעו בעליות המוקדמות) אל הבורגנים (בני העליות המאוחרות) היה שלילי ביותר. אנשי מעמד הביניים שעסקו במקצועות עירוניים נתפסו בעיניהם כ"נצלנים" ורק עובדי הכפיים נחשבו "יצרנים" ושותפים ראויים במפעל הציוני. ז'בוטינסקי דחה עמדה זאת מכול וכול והגדיר את העבודה באופן רחב הרבה יותר:

כל אדם העושה מאמץ פיסי או רוחני למען מטרה כללית, תרבותית, חברתית, הרי הוא עובד, אדם עמל. 'פועלים' אינם אל סוג אחד של עובדים. אלה שהמציאו את המילה 'עובד' כדי לציין בה 'פועלים' בלבד הייתה להם כוונה ברורה: הם רצו לרמוז בכך שמי שאיננו 'פועל' מאמצו אינו ראוי להיקרא בשם הנאה 'עבודה'; אין זה אלא 'ניצול', 'מציצת דם' וכדומה. הכוונה הזאת היא בלתי-צודקת לגבי המפעל הלאומי, כמפעלנו הציוני, שבו יש ערך שווה לעמל מכל הסוגים.²⁵

הוא אף התבטא בחריפות נגד ניכוסו של המושג 'עבודה' בידי בני הקיבוצים וחברי ההסתדרות, וביקש להציל את כבודם האבוד של אנשי המעמד הבינוני, בעלי המקצועות החופשיים: הרופאים והבנקאים, החנוונים והעיתונאים. את המונופול על ה'עבודה' הוא מכנה "חוצפה":

מעולם לא הבינותי מניין להם לאנשים חוצפה ברורה ועירומה כזאת: להחרים את זיעת-האפיים לטובת מעמד אחד ויחיד, ובפרט בקשר לארץ ישראל, בה מצויים פי שלושה עובדים מאשר 'עובדים'.²⁶

כאן המקום לציין כי דברים אלה אינם עוסקים בשאלות מדיניות מעשיות (כגון חלוקת תקציבים על ידי מוסדות היישוב או מידת ההתערבות במשק) אלא בשאלת האתוס הציוני הראוי; אך מובן שקיימים יחסי גומלין הדוקים בין האתוס המקובל בחברה לבין המדיניות-בפועל הנקבעת על בסיס אתוס זה.

למעשה, עמדתו של ז'בוטינסקי בסוגיית ה'עבודה' היא חלק מתפיסה כוללת יותר: הוא אינו מגן רק על האופן שבו אנשי מעמד הביניים עובדים למחייתם, אלא עוסק גם בשאיפתם הלגיטימית לשפע (חומרי כרוחני) ולהחזקת רכוש – בניגוד לאתוס ההסתפקות-במועט הנזירי ששלט באותה עת בכיפה. לעיל הזכרנו את התפקיד החשוב שהועיד ז'בוטינסקי לדחפים הלא-הישרדותיים של האדם במסגרת ההבחנה בין כורח לבין משחק, והדברים כאן הם חלק מאותו יחס למותרות ולקדמה.

דוגמה לאופן המורכב שבו יישם ז'בוטינסקי את תורתו בדבר המותרות היא התייחסותו לאמצעי טכנולוגי חדיש-בזמנו שהשפיע רבות על הנוער – הקולנוע: "אני חייב להסתמך במידה רבה על גורם רוחני שאינו אהוד ביותר על מרבית הפובליציסטיים, המבקשים לשמור על המוניטין של היותם רציניים; כוונתי לראינוע [קולנוע]"²⁷. ז'בוטינסקי מפליג תחילה במעלותיו של הקולנוע ובהשפעתו על הנוער; לדבריו, הקולנוע משמש בעיקר לשם הצגת ראויה של עושר חומרי: "דבר ידוע הוא שהסרטים הפופולריים ביותר בקרב ההמונים הם דווקא אותם סרטים בהם מראים להם עושר. ואיזה עושר, איזה ארמונות, איזה תלבושות!"²⁸. בעקבות ניתוח פסיכולוגי שהוא עורך לצפייה בסרטי הראווה הוא מזהה שתי מגמות הפוכות המאפיינות את הצופים: מחד-גיסא, הצופים מבקשים להתעשר בעצמם ולהיות חלק ממעמד העשירים; ומאידך-גיסא, הם מקנאים בעושרם של העשירים ומבקשים לקחת משהו

ממנו לעצמם. דואליות זו, ניבא ז'בוטינסקי, תגרום לדורות העתיד להשאיר את השוק חופשי דיו כדי שיוכלו להתעשר בעצמם, אך למסות את העושר כדי לקבל חלק ממנו במקרה שלא יצליחו להתעשר כפי שחלמו: "ובקיצור, הדור הזה, משיתבגר, י'חתוך' מיסים נוראיים מן המיליונרים, אבל יהיו בו מיליונרים פי עשרה יותר מאשר בימינו שלנו".²⁹

העבודה המאורגנת הייתה סוגיה בוערת בתקופתו של ז'בוטינסקי. התאגדות העובדים ביישוב החלה עוד בתקופת העליות הראשונות, על בסיס אידאולוגי-סוציאליסטי; וב-1920 הוקמה באופן רשמי ההסתדרות (או בשמה המלא: ההסתדרות הכללית של העובדים בארץ ישראל) שקיימה מאז יחסים הדוקים עם תנועת העבודה, הזרם הציוני הגדול ביותר באותה תקופה. ז'בוטינסקי התנגד להסתדרות וראה בקיומה העדפה של האינטרס המעמדי על פני האינטרס הלאומי, העדפה המחלישה את היישוב. כאלטרנטיבה להסתדרות, הקים ז'בוטינסקי בשנת 1934 את הסתדרות העובדים הלאומית: גוף שהיה חלק ממוסדות התנועה הרוויזיוניסטית ונועד לממש את חזונו של ז'בוטינסקי בדבר יחסי העבודה הרצויים ביישוב העברי ובמדינה העתידה לקום. בין היתר התנגדה ההסתדרות הלאומית לשימוש התדיר בשביתות.

הביטוי המפורסם ביותר לדרישתו של ז'בוטינסקי לזנוח את התפיסה המעמדית למען האינטרס הלאומי מצוי בקריאתו ל'חד-נס'. לטענתו, ההסתדרות הכללית – שהייתה אחד מהארגונים המרכזיים של היישוב העברי – הניפה שני נסים (דגלים): הדגל הציוני והדגל האדום, אך למעשה אין בכוחה להניף שני דגלים יחד. תחת זאת עליה להניף דגל אחד בלבד – דגל הציונות. קריאתו של ז'בוטינסקי התבטאה בין היתר בשירו 'נדר' (1934) שבו טבע את הביטוי 'חד-נס':

חֲדָ-נֶס:
לְבָן-תְּכֵל וְאֵין שְׁנֵי, לֹא תֵעַל
אֲדָמָת שְׁעֵטְנֹו עַל זֵיו הָרַעִיוֹן, –
הַצֹּהַר הַיְחִיד לְבְרִית פּוֹעֵל וּבַעַל –
אֲחִים בּוֹנֵי צִיּוֹן.³⁰

ז'בוטינסקי הסביר את השקפתו גם באופן פרוזאי יותר, במסגרת כתיבתו הפובליציסטית, וכינה עמדה זו בשם 'מוניזם':

התנועה, שאת השקפת העולם שלה אני בא להסביר כאן, נוקטת לגבי בעיות סוציאליות בכלל, ולגבי הבעיה של מלחמת המעמדות בפרט, עמדה שאנו קוראים לה בשם 'מוניזם'. פירושו של דבר: במשך תהליך הבניין של המדינה היהודית, וכל עוד תהליך זה יימשך, שוללים אנו בכל תוקף את ההשקפה כי יש מבחינת הציונות ערך וחשיבות לכלל השקפה מעמדית – תהא זו פרולטארית או בורגנית.³¹

המנהיגים הציונים בעלי התפיסה המעמדית האמינו כי מעמד הפועלים מנוצל

על ידי המעמד הבורגני, ועל כן זכותו של הראשון לשבות עד שיקבל את מבוקשו. הרוויזיוניסטים כפרו בפרשנות זו: הם לא צידדו במעמד הבורגני דווקא, אלא ביקשו לבטל את הסכסוך המעמדי מיסודו על ידי מיסודה של בוררות לאומית. "ה'בורר', זה המחליט והקובע, אינו יכול לייצג שום קבוצה. הוא ייצג את היישוב בתור שלמות, את הציונות, את עם ישראל בונה המדינה", כתב ז'בוטינסקי.³² חשוב להדגיש כי בשאלת סכסוכי העבודה ז'בוטינסקי לא טען כי המעסיקים צודקים תמיד: לעיתים סבר כך ולעיתים סבר כי המועסקים הם הצודקים. אולם הנזק שנגרם מהשביתות הרבות הניע אותו לבטל את ההתגוששות המעמדית באמצעות בוררות לאומית:

אנחנו מצהירים: בתקופת הבניין לא תיתכן מלחמת ניגודים מעמדיים, אלא רק התפשרותם של ניגודים אלה. למשך תקופה זו יש ליטול מהם את עוקצם בשם רעיון הבניין. מכאן נולדה הסיסמה, שעליה הכריזה ועידתנו, סיסמת הבוררות הלאומית אשר יש להעלותה לדרגה של דת לאומית.³³

באוקטובר 1932 פרצה שביתה בבית החרושת 'פרומין' בירושלים, בשל העסקתה של עובדת חדשה, חברת תנועת בית"ר, שלא בעקבות הפניית לשכת העבודה של מועצת פועלי ירושלים (סניף של ההסתדרות). ז'בוטינסקי התבטא בהריפות נגד השובתים, ובעקבות עמדתו (במקרה זה ובמקרים נוספים) היו שטענו כי הוא מתנגד באופן עקרוני להתאגדות העובדים ולזכות השביתה. נוכח האשמה זו כתב ז'בוטינסקי את מאמרו המפורסם 'אָ, ברעכען?!' (כן, לשבור!). בפתח המאמר מובהרת עמדתה של התנועה הרוויזיוניסטית בסוגיית השביתות:

איש אינו רוצה לשבור את ההסתדרות של הפועלים העברים; חס ושלום. פועלים חייבים להיות מאורגנים. קיים רצון לשבור את אחת מההסתדרויות של הפועלים, יותר נכון: רוצים לשבור (וגם ישברו) את התביעה שלה למונופולין ולשלטון. זה נכון. כן, לשבור.

ז'בוטינסקי ממשיך ומבקר פעולות מסוימות של התאגדויות העובדים שהיו קיצוניות ובלתי-מידתיות. לטענתו, השביתות התכופות פוגעות מאוד בפרנסתם של אנשי העלייה הרביעית, בעלי ההון, המבקשים להרים את תרומתם לבניין הארץ. הצעדים הקשים שנקטים נגד בעלי ההון, טען ז'בוטינסקי, פוגעים בסופו של דבר בהתיישבות כולה:

אפילו סוציאליסט מבין כי לבנות מדינה יהודית בימינו אנו אפשר רק במסגרת של המשטר הסוציאלי העכשווי, אי אפשר לבנות בלי הון פרטי; והאופי של ההון הפרטי כלול בזה שהוא הולך למקום שיש בו תקווה להשיג רווחים.³⁴

חזון המדינה היהודית

הצגנו עד עתה שלל היבטים בנוגע למשנתו החברתית-כלכלית של ז'בוטינסקי

ועמדנו על אופייה המורכב. נותר לנו לעסוק בהיבט אחד שלה, שהוא המאתגר ביותר מנקודת המבט הליברלית: חזון מדינת היהודים הז'בוטינסקאי, המתאפיינ בהתערבות ממשלתית רבה.

אף שתפיסותיו העקרוניות של ז'בוטינסקי על אודות טבע האדם והחברה נוטות לליברליזם קלאסי, הגותו מבוססת גם על יסוד זהותי-לאומי שממנו שאב רעיונות קולקטיביים רבים. כשמה, השקפתו הלאומית-ליברלית של ז'בוטינסקי מבוססת הן על היסוד הליברלי, הן על היסוד הלאומי; והללו מגיעים לא-אחת לכדי סתירה או מתח (בהקשרים מגוונים: כלכלה, תרבות, משפט, צבא ועוד). מימוש מלא של חירות היחיד ברוח הליברליזם אינו מאפשר להבטיח את מימוש היסוד הלאומי: לעיתים האחרון דורש את כפיית הפרטים, ופעמים שכדי לממש ריבונות לאומית מלאה נדרשת המדינה לפגוע בחירות אזרחיה. ז'בוטינסקי היה מודע למתח זה והוא עוסק בו במפורש:

יצביעו לי על הסתירה שבין ההשקפה הזאת [=הליברלית] ובין מהותה ותוכנה של תעמולתי הלאומית; אחד מידידיי, שקרא כתב יד זה, כבר הזכירני שגם פזמון אחר שמעו מפי: "בראשית ברא אלוהים את האומה". – אין סתירה. את הפזמון השני הלוא ניסחת בניגוד לאלה הטוענים כי "בראשית" נבראה "האנושות": אני מאמין באמונה שלמה, כי בהתחרות בין שני אלה, האומה קודמת; וכמו כן קודם היחיד לאומה. וגם כי ישעבד אותו היחיד את כל חייו לשירות האומה – גם זאת איננה סתירה בעיניי: כך רצה – רצון ולא חובה.³⁵

ז'בוטינסקי מסביר אפוא כי תורתו הלאומית אינה אלא תגובה לאוניברסליזם בן זמנו, היינו למרקסיסטים שדרשו מפועלי כל העולם להתאחד מפני ש"בראשית נבראה האנושות"; אך בסתירה-לכאורה שבין חשיבות האומה לבין חשיבות היחיד ישנה קדימות מוסרית ליחיד. הוא יכול ברצונו החופשי לשעבד "את כל חייו לשירות האומה". הוא יכול גם לבחור אחרת, וזו זכותו המלאה כאינדיבידואל.

לפנינו אבחנה חשובה מאין כמותה. ז'בוטינסקי אכן מבקש מאנשים למסור את עצמם ואת חייהם למען האומה; הוא אף מחנך צעירים למטרה זו. אלא שמסירות זו, עם כל מעלתה, אינה יכולה לבוא מתוך כפייה; עליה להיעשות מתוך רצון חופשי שלהשגתו יועד מפעלו הפובליציסטי-ציוני של ז'בוטינסקי.

למרות התנגדותו העקרונית לכפייה, מצויים בכתביו של ז'בוטינסקי רעיונות אחרים המעידים כי המדינה היהודית שחזה הייתה רחוקה מאוד ממדינה מינימלית ברוח עקרונית הלסה-פר. בראש ובראשונה יש להצביע על מדיניות הרווחה של המדינה כלפי אזרחיה, חובתה לספק את חמש המ"מים, כפי שהיא מתבטאת במאמרו המפורסם "הגאולה הסוציאלית" (ראו לעיל); והוא הדין לרעיונות חברתיים אחרים המבוססים על ציוויים מקראיים: מצוות היובל,³⁶ מצוות השבת ומצוות הפאה.³⁷

ז'בוטינסקי ניחן ברגישות עצומה למצוקת הדל והאביון ותר כל חייו אחר דרכים מקוריות לפתרונה. הפתרונות שהציע נחלקים לשניים: רווחה מינימלית לכל אזרח (לא מפני שיש לו זכות לכך, אלא מתוך חמלה); ושאיפה לצדק ברוח המקורות המקראיים. הפתרון הראשון, חמש המ"מים, מניח כי המדינה מחויבת להבטיח רמת חיים מינימלית לכלל האזרחים הנוזקים. מדיניות רווחה זו אינה וולונטרית ומימונה נכפה על כל האזרחים:

מכאן יש להסיק שבידי המדינה צריכה להיות תמיד האפשרות לספק את חמש המ"מין לכל אותם האזרחים שידרשו אותן. מאין תיטול אותן המדינה? התשובה לכך היא החוק השני "שלי": המדינה תיטול אותן בכוח מן האומה ממש כמו שהיא נוטלת היום מיסים אחרים ומכרחת בני אדם צעירים לעבוד בצבא.³⁸

לשם מימוש תוכנית הרווחה האמורה, קובע ז'בוטינסקי, על הממשלה להעריך את עלותה השנתית של התוכנית ובהתאם לכך להטיל מס על אזרחיה, ובמקרה הצורך אף להפקיע בתי חרושת ולגייס צעירים למילוי המשימה.

הרטוריקה שבה השתמש ז'בוטינסקי ב"הגאולה הסוציאלית" מעידה כי תוכניות רווחה באחריות המדינה עלולות לדרוש כפייה רבה מדי לדעתו; אלא שניתן להבחין כי גם במקרה הקיצון שהוא מתאר, שבו יצטרכו רבים לקבל את עזרתה של המדינה, יהיה זה עניין פשוט בשל התממשותם של שני מרכיבים עתידיים: קדמה טכנולוגית שתקל על הייצור ("בוודאי לא בהרבה שעות עבודה, שהרי את עצם העבודה תעשה המכונה");³⁹ והיעלמותו הקרובה של הצבא ושימוש בתקציבו כדי לממן בקלות תנאים מינימליים שימנעו עוני מוחלט ("אף על פי שאין אני סטטיסטיקן גדול, הרי בטוח אני שכל זה יעלה בזול לאין ערוך משעולה כיום אחזקת הצבא. ובוזה ייפטרו מכל השאלה הסוציאלית").⁴⁰ לגבי הראשון צדק ז'בוטינסקי; לגבי השני – מתברר כי עוד חזון למועד.

מטרת תוכניתו של ז'בוטינסקי היא חיסול הדלות לשם יצירתו של שוק חופשי משגשג, ללא חרדה מעוני מחפיר בקרב האזרחים. דברים אלה מובהרים על ידו היטב באמצעות משל:

החולמים הסוציאליים (זולת יוצא מן הכלל אחד [=המקרא, ראו להלן בציטטה הבאה]) עשו תמיד את אותה הטעות: הם חשבו על שינויו של כל הבניין המשקי, במקום לחשוב על דבר אחד שהוא העיקר: השמדת הדלות. משל למה הדבר דומה: לגן שילדים משחקים בו יום-יום; ובגן יש חמישה חורים עמוקים ומסוכנים, שאפשר לנפול לתוכם ולשבור את הראש. והנה באים המתקנים הסוציאליים שלך... ומציעים לסדר פיקוח חמור על תנועותיהם של הילדים: ימינה ללכת, שמאלה ללכת, ללכת במהירות של עשרים צעד בדקה ועוד מיני תקנות כאלה. ואני אומר שכל זה מיותר: אני מציע לכסות בפשטות את חמשת החורים בעפר וירוצו להם הילדים כאוות נפשם...⁴¹

מדיניות הרווחה המצטיירת בדברי ז'בוטינסקי היא "אלמנטרית" כלשונו. אומנם היא אינה נגזרת מעקרונות היסוד של החירות ומתוך יחס חיובי להון פרטי – ולכאורה היא אף סותרת אותם – אך אין בה יותר מאשר תרופה למקרי קיצון שבהם אנשים זקוקים לצרכים האלמנטריים ביותר. ודאי שאין מדובר במדיניות רווחה גורפת ובמנגנון כללי המטפל בבריאות ובחינוך, בתזונה ובשיכון בעבור האוכלוסייה הרחבה; אין זה אלא מענה ישיר ונקודתי לצורכיהם של הנזקקים ביותר ואין הוא כרוך בפגיעה רחבה מדי בהון הפרטי. אכן, במצב כלכלי קשה במיוחד, שבו יזדקקו רבים לעזרה בגבולות הרווחה המינימלית,⁴² מסכים ז'בוטינסקי כי יש לפגוע ברכושם של חלק מהאזרחים לשם הבטחת התנאים המינימליים של הדלים – אך גם זאת באופן זמני.

החולם הסוציאליסטי ה"יוצא מן הכלל" שאליו כיוון ז'בוטינסקי במשל שהובא לעיל הוא לא אחר מאשר "התורה היהודית".⁴³ טענתו העיקרית של ז'בוטינסקי בזכות המבנה הסוציאלי שמציע המקרא היא הפשטות שלו המתבטאת במתן מענה מידי לדלות (כפי שעולה ממצוות פאה) ולא בארגון ריכוזי של הסדר החברתי כולו, במיקוד המאמץ הקולקטיבי בחיסול הדלות עצמה (באמצעות צדקה מוגבלת וגם כפויה) ולא בהקמת חברה אוטופית שתמנע ניצול (לדעת מתכנניה). בנקודה זו מעיר ז'בוטינסקי הערה חשובה: "זהו הפתרון, יש רק לסגל אותו אל התנאים של הזמן החדש, וזה הכול. ובוה מסתיים תפקידן הסוציאלי של המדינה והחברה".⁴⁴ הדברים אינם אפוא אלא בבחינת כיוון כללי; את הפרטים יש לבחון בהתאם לזמן ולמקום.

רעיון חברתי נוסף שז'בוטינסקי מבקש לכוון לאור תורת ישראל הוא שנת היובל: אחת לחמישים שנה, הקרקעות והרכוש שבים לבעליהם המקוריים. במאמרו "רעיון היובל"⁴⁵ מסביר ז'בוטינסקי מדוע שונה רעיון היובל תכלית שינוי ממהפכת המעמדות, על אף הדמיון הראשוני בין השניים:

הסוציאליזם הרי הוא ניסיון לקדם את פני הרעה הסוציאלי: תכנית למשטר חברתי ממי כזה, אשר אחת ולתמיד, ובתוקף עצם קיומו, ימנע אי-שוויון בחלוקת הנכסים... ואילו מהפכת היובל זה דינה שתהא חוזרת ונשנית לעיתים מזומנות.⁴⁶

המהפכה הסוציאליסטית מבטלת אפוא את השוק החופשי משום שהיא קובעת סדר חברתי נצחי ובלתי-משתנה; היובל לעומת זאת מאפשר תחרות חופשית למשך חמישים שנה במסגרת סייגים מסוימים (פאה, שבת וכד'), שבסיומן מאותחל השוק החופשי: "בטלים החובות, אדם שנתרושש מחזירים לו את רכושו, המשועבד נעשה בן חורין; שוב מתכונן שיווי משקל; התחילו במשחק מראשיתו, עד להפיכה הבאה".⁴⁷

ז'בוטינסקי מודה כי היובל יוצר תמריצים שליליים לעבודה, ולכן הוא קובע (בדומה למה שטען לגבי מצוות הפאה) כי "אי אפשר לבצעו בצורתו התמימה הזו". כך או כך, תקוותו של ז'בוטינסקי היא ליצור איזון בין חירותם האישית של האזרחים וזכות הקניין שלהם, לבין זכותם שלא לחיות בחברה מעמדית שהמרקם החברתי שלה עשוי

להיפרם לעד:

אך גם כאן נשאר ההבדל בין עשיר לעני. אמנם, שוב אינו בולט כל-כך, אינו מר וטרגי כל-כך כמו היום; בכל זאת היא קיים הבדל ובכל עת יוסיף 'לגרות' את האדם, בכל עת יעורר את הנטייה למרוץ עולמי בין איש לחברו, בכל עת ימריץ להשמיע תביעות כלפי החברה: תהי נא מוסיפה לשקוד על השוויון, אל תניח להבדל הקיים להתגבש לעולמים ולהיפך לעוול.⁴⁸

הקורא במאמריו הנזכרים של ז'בוטינסקי יכול לחוש בנקל כי בתשתיתם מונחת התרגשות לקראת כינונה של ריבונות לאומית בארץ ישראל אחר שנות הגלות הארוכות. הללו מניעים את ז'בוטינסקי יותר מאשר שיקולי מדיניות סדורה; משום כך מאמץ ז'בוטינסקי את הרעיונות המקראיים, אך מותיר מרחב שיקול דעת רחב למדי לגבי אופן יישומם במציאות המודרנית. אכן, עיגון הרעיונות החברתיים במסורת ישראל אינו מקרי, והוא מתבקש מאוד לאור היסוד הלאומי שכה נוכח בהגותו של ז'בוטינסקי – היסוד שמכוחו ביקש לכונן את מלכות ישראל כבראשונה.

גישתו הכלכלית-חברתית של ז'בוטינסקי מהווה דוגמה מופתית למודל שהציב בהגותו בדבר היחסים הראויים בין ההיבט הלאומי לזה הליברלי. נקודת המוצא הרעיונית היא ליברלית, ומניחה את היחיד כבסיס ראשוני לחברה. גישה ליברלית זו מאפיינת את דרך חשיבתו של ז'בוטינסקי משלב הנחות המוצא עד שלב גיבוש המדיניות הפרקטית. ההיבט הלאומי, המבטא את מרכיב הזהות הקבוצתית, מהווה תשתית ליצירת זיקה חברתית בין הפרטים. למרות זאת, תוכנה הייחודי של המסורת הלאומית אינו מוצא את דרכו אל שלב גיבוש המדיניות באופן מלא, אלא רק במידה שבה היא מתאימה לזמן ולמקום. הפגיעה בזכויות הקניין של היחיד, המהווה פשרה מנקודת מבט ליברלית, נעשית רק כאשר היא מצילה אנשים ממשיים מחרפת הדלות.

בעיני ז'בוטינסקי, המקרא מציג חזון עקרוני של חמלה ודאגה לחלש, אך אין בחזון זה משום תחליף למתווה מדיניות לציבורית הלכה למעשה; בין השאר בשל שנות הגלות הארוכות, שהרחיקו אותה משאלות אלו. על כן, אין החזון מתאים בהכרח למימוש במדינת היהודים המתחדשת – ויש לנקוט זהירות רבה בהוצאתו לפועל, לבל יפגע בקיום הממשי של העם היושב בציון. עקרונות הליברליזם, אשר הוכח כי שמירה עליהם תבטיח חברה משגשגת, קודמים אפוא למדיניות הכלכלית-חברתית המצויה במסורת ישראל.

סיכום

האינטלקטואל והמנהיג שצמח בדלות באודסה לא נטה להאשים אחרים במצבו. כישרונותיו המרובים הביאו אותו לאוניברסיטאות בשווייץ וברומא, שם פגש מקרוב את המרקסיזם שממנו נפרד באופן סופי אחרי המהפכה הבולשביקית. עם השנים

פיתח ז'בוטינסקי משנה הסולדת בחריפות מתפיסה מעמדית של החברה ומכל סוג של סוציאליזם – גם בתקופה שבה הסוציאליזם היה כמעט מושכל ראשון.

תפיסתו המגובשת של ז'בוטינסקי בדבר טבע האדם וההתארגנות הפוליטית היא שילוב של מה שהוא כינה "מטריאליזם פסיכו-היסטורי" וליברליזם קלאסי. הוא התנגד הן למטריאליזם המרקסיסטי, הן לאידיאליזם ההגליאני, וסבר שהאדם מורכב מצד גופני ומצד רוחני, ממרכיב הישרדותי וממרכיב פורץ ומתפתח. תפיסתו החברתית של ז'בוטינסקי היא למעשה המשך ישיר של רעיון האמנה החברתית – המניח כיסוד את היחיד וחירותו ורואה במדינה ובשלטון גורם שנועד להבטיח את זכויותיו הטבעיות של היחיד. לצד תפיסות אלו החזיק ז'בוטינסקי גם בתפיסה לאומית עמוקה שהדגישה את ההיבטים האתניים כמכונני זהות. השילוב בין התפיסה הליברלית הקלאסית והתפיסה הלאומית הוא שהוליד את השקפתו הלאומית-ליברלית של ז'בוטינסקי. השניות הטמונה במושג זה מסבירה חלק גדול מהסתירות האופפות את משנתו החברתית-כלכלית.

התייחסותו של ז'בוטינסקי לסוגיות הכלכליות של תקופתו ביטאה במידה ניכרת את עקרונות הגותו. מתוך התבססות על תפיסת המטריאליזם הפסיכו-היסטורי האמין ז'בוטינסקי בחשיבות הקדמה – שמקורה לדעתו הוא הרצון לשכלל את העולם ולפתח אותו. לכן הביע ז'בוטינסקי תמיכה באנשי העליות המאוחרות שעסקו במקצועות חופשיים והגן עליהם מפני המלעזים שטענו כי מה שאינו עבודת כפיים ויזע אינו בגדר ציונות. באותו אופן, ובניגוד לרוח הזמן, תמך ז'בוטינסקי בתרבות השפע ובקדמה. ז'בוטינסקי התנגד לשביתות המרובות והציע את רעיון הבוררות הלאומית כפתרון לסכסוכי העבודה הרבים; במקרים מסוימים, כאשר האמין כי הפועלים שובתים שלא בצדק ואת מאבקייהם מניעה כוחנות פוליטית, קרא ז'בוטינסקי לחזק את בעלי המפעלים ולשבור את השביתה.

העימות בין תפיסתו הלאומית של ז'בוטינסקי לבין תפיסתו הליברליות נוכח בכתביו והוא מודע לו; אלא שלדעתו אין זו סתירה עקרונית וכאשר מתגלע מתח כזה "קודם היחיד לאומה". הרעיונות הסוציאליים המצויים בכתביו ז'בוטינסקי אכן ממתנים את תפיסתו האינדיבידואלית-ליברלית, אך אין בהם כדי לפגוע בקוהרנטיות של תפיסתו הבסיסית: השאיפה לאזן בין חירות הפרט לבין השאיפות הלאומיות תוך ניסיון לפתור את בעיית העוני. לשון אחרת: סיוע לעניים מתוך שמירה מרבית על חירות הפרט, לאור החזון המקראי.

הוא הדין לגבי האלמנטים הסוציאליים הרדיקליים ביותר בכתביו, היובל והפאה; הללו נובעים לא משארות סוציאליסטיות מוקדמות אלא מהמיתוס הלאומי הרוחש מתחת לפני השטח של הגותו וצובע אותה בגוונים עזים של זהות עתיקה וגאה. לכן, אין מדובר במדיניות פרקטית שנועדה לפגוע באופן ממש בחירות האזרחים ובקניינם;

ז'בוטינסקי הודה שכדי ליישם רעיונות אלה בימינו, יש להתאימם לעולם הכלכלי המודרני – ייתכן שבאופן שונה בתכלית מכפי שהם מצויים בכתובים.

גישה זו מאפיינת אף את התפיסה הלאומית-ליברלית בכללותה, ואת היחס הראוי למסורת היהודית בחייו של הפרט. המסורת היהודית, כפי שזו מתבטאת במרחב הלאומי, מהווה נדבך חשוב בחייו הרוחניים של העם, ובכוחה לשמש חזון רעיוני. עם זאת, במדיניות הציבורית המעשית ניתנת קדימות לקיום הפרקטי לאור העקרונות הליברליים.

במילים אחרות: המבקשים להציג את ז'בוטינסקי כהוגה מדינת הרווחה מפרשים אותו באופן החותר תחת עמדות המוצא הבסיסיות שלו, וגם תחת הצעותיו הממשיות שמעולם לא חרגו מתמיכה נקודתית בנוזקים. ז'בוטינסקי אינו אלא ליברל קלאסי בעל רגישות חברתית, הצועדת שלובת זרוע עם לאומיות עמוקה ומדגישה את היסוד הקולקטיבי בהקשר הייחודי של עת התקומה.

1. זאב ז'בוטינסקי, "הגאולה הסוציאלית", בתוך זאב ז'בוטינסקי: רשימות, ירושלים: ערי ז'בוטינסקי, 1947, עמ' 298.
2. זאב ז'בוטינסקי, "רעיון בית"ר", בתוך זאב ז'בוטינסקי: בדרך למדינה, ירושלים: ערי ז'בוטינסקי, 1947, עמ' 333-334.
3. רפאלה בילסקי בן-חור, כל יחיד הוא מלך: המחשבה החברתית והמדינית של זאב ז'בוטינסקי, תל-אביב: זמורה-ביתן, 1988.
4. משה בלע, עולמו של ז'בוטינסקי: מבחר דבריו ועיקרי תורתו, תל-אביב: דפוסים, 1972, עמ' 67.
5. זאב ז'בוטינסקי, "מבוא לתורת המשק (ב)", בתוך כתבים: אומה וחברה, ירושלים תש"ז, עמ' 218-219.
6. דניאל גלילי, "מניע המלכות: משנתו הכלכלית של זאב ז'בוטינסקי", דיסרטציה שלא פורסמה, אוניברסיטת יורק, 2014. וראו מאמרו באתר מידה, "משנתו הכלכלית האמיתית של זאב ז'בוטינסקי", 17.7.2015.
7. יעקב שבטי, "שכר עבודה שירותים בעין ומדיניות סוציאלית – השקפתו הסוציאלית של הרביזוניזם: מקורות ועמדות", ביטחון סוציאלי, 2/13, (אביב 1977).
8. שמואל כץ, ז'בו: ביוגרפיה של זאב ז'בוטינסקי, תל-אביב: דביר, 1993, עמ' 18.
9. זאב ז'בוטינסקי, אנטוביוגרפיה, ירושלים: ערי ז'בוטינסקי, 1947, עמ' 25.
10. סבטלנה נטקוביץ', בין ענני זוהר: יצירתו של ולדימיר (זאב) ז'בוטינסקי בהקשר החברתי, ירושלים: מאגנס, 2015, עמ' 21-27.
11. שם, עמ' 27.
12. שם, עמ' 43.
13. ראו יוסף שכטמן, זאב ז'בוטינסקי: פרשת חייו, תל-אביב: קרני, 1956, עמ' 39.
14. זאב ז'בוטינסקי, אנטוביוגרפיה, ירושלים: ערי ז'בוטינסקי, 1947, עמ' 28.
15. ראובן שושני, "אנטומיה של ביקורת הסוציאליזם אצל ז'בוטינסקי", בתוך אבי בראלי ופנחס גינוסר (עורכים), איש בסער: מסות ומחקרים על זאב ז'בוטינסקי, באר-שבע: אוניברסיטת בן-גוריון, 2004, עמ' 93.
16. זאב ז'בוטינסקי, "מלכות כאדינקא", היינט, 13.10.1930. בתרגום לעברית: בלע, עולמו של ז'בוטינסקי, עמ' 286.
17. ז'בוטינסקי, אנטוביוגרפיה, עמ' 38.
18. בילסקי בן-חור, כל יחיד הוא מלך, עמ' 92.
19. זאב ז'בוטינסקי, כתבים ציוניים ראשונים, ירושלים: ערי ז'בוטינסקי, 1947, עמ' 86.
20. בלע, עולמו של ז'בוטינסקי, עמ' 67.
21. זאב ז'בוטינסקי, "מבוא לתורת המשק ב'", בתוך יוסף קיסטר (עורך), לתיקונו של עולם: משנתו החברתית והכלכלית של זאב ז'בוטינסקי, תל-אביב: המסדר ע"ש זאב ז'בוטינסקי, 2001, עמ' 118.
22. זאב ז'בוטינסקי, "מבוא לתורת המשק א'", בתוך לתיקונו של עולם, עמ' 105.
23. שם, עמ' 99.
24. ז'בוטינסקי, "הגאולה הסוציאלית", עמ' 298-299.

25. זאב ז'בוטינסקי, "די נייע ארבעטס-באוועגונג", בתוך המדינה, תרצ"ד. בתרגום לעברית: בלע, עולמו של ז'בוטינסקי, עמ' 104.
26. זאב ז'בוטינסקי, "דאס ארבייטענדע פאלק", מאמענט, 25.11.1932. בתרגום לעברית: בלע, עולמו של ז'בוטינסקי, עמ' 107.
27. זאב ז'בוטינסקי, "נאכאמאל וועגען דער יוגען נשמה", היינט, 4.5.1928. בתרגום לעברית: בלע, עולמו של ז'בוטינסקי, עמ' 230.
28. שם.
29. שם, עמ' 231.
30. זאב ז'בוטינסקי, שירים: תרגומים, שירי ציון, שירי חול, ירושלים: ערי ז'בוטינסקי, 1947, עמ' 209.
31. זאב ז'בוטינסקי, מדינה עברית: פתרון בעיית היהודים, תל-אביב: ת. קופ, תרצ"ז, עמ' 89.
32. זאב ז'בוטינסקי, "על ה'נפ' הציוני [פעם שניה]", 1928, בתוך זאב ז'בוטינסקי: בדרך למדינה, ירושלים: ערי ז'בוטינסקי, 1947, עמ' 135.
33. נאום בוועידה העולמית השלישית של הצה"ר, וינה 1928, כרך "נאומים" ב', עמ' 55.
34. זאב ז'בוטינסקי, "כן, לשבור", חזית העם, 2.12.1932, עמ' א-ב.
35. ז'בוטינסקי, אנטוביוגרפיה, עמ' 38.
36. בלע, עולמו של ז'בוטינסקי, עמ' 129-131.
37. ז'בוטינסקי, "הגאולה הסוציאלי", עמ' 300.
38. שם, עמ' 298.
39. שם.
40. שם.
41. שם, עמ' 299.
42. זאב ז'בוטינסקי, "משבר הפרולטריון", בתוך ז'בוטינסקי: רשימות, עמ' 305-314.
43. ז'בוטינסקי, "הגאולה הסוציאלי", עמ' 300.
44. שם.
45. זאב ז'בוטינסקי, "רעיון היובל", בתוך כתבים: אומה וחברה, עמ' 173-180.
46. שם, עמ' 173-175.
47. שם, עמ' 176.
48. זאב ז'בוטינסקי, "המגן הסוציאלי", בתוך: כתבים: אומה וחברה, עמ' 191.